

ใบความรู้ เรื่อง ความรู้พื้นฐานด้านนาฏศิลป์ นาฏยศัพท์

เรื่อง นาฏยศัพท์

นาฏยศัพท์ หมายถึง คำที่บัญญัติขึ้นเพื่อเรียกชื่อลักษณะท่าทางการเคลื่อนไหวร่างกาย เช่น มือ แขน ศีรษะ ลำตัวและเท้า เป็นต้น คำเหล่านี้จะใช้ในวงการนาฏศิลป์ไทย แบ่งเป็น 3 หมวด คือ หมวดนามศัพท์ หมวดกริยาศัพท์ หมวดนาฏยศัพท์เบ็ดเตล็ด (บุญส่ง วรวัฒน์และคณะ, 2552)

หมวดนามศัพท์ คือ คำที่ใช้กับกริยาของมือ การใช้เท้า เช่น วง จีบ ยกเท้า รวมเท้า กระดก ซึ่งจะกล่าวถึงนาฏยศัพท์ในหมวดนี้คือ

1. **จีบ** หมายถึง กริยาของมือ มีหลายลักษณะ คือ

1.1 จีบหงาย คือ การใช้นิ้วหัวแม่มือกดที่ข้อบนสุดของนิ้วชี้ นิ้วที่เหลือ กรีดตึง หักข้อมือเข้าหาท้องแขน ฝ่ามือจะหงายขึ้น นิ้วจะชี้ขึ้นข้างบน จีบหงายจะอยู่ในระดับต่าง ๆ เช่น ระดับไหล่ ระดับเอวและอยู่ข้างหน้าของผู้รำ

1.2 จีบคว่ำ คือ กริยาที่ข้อมือทำเช่นเดียวกับจีบหงาย แต่มือคว่ำลง หักข้อมือเข้าหาท้องแขน ใช้หลายระดับ เช่น ระดับไหล่ ระดับเอว ระดับหน้าผาก เป็นต้น

1.3 จีบปรกข้าง คือ กริยาของมือจีบที่ผู้รำใช้ฝ่ามือ หันเข้าหาตัวด้านข้างของผู้รำ ทางด้านซ้ายหรือขวา ระดับแ่งศีรษะ

1.4 จีบปรกหน้า คือ มือจีบที่หักข้อมือเข้าหาท้องแขน แล้วหันฝ่ามือเข้าหาหน้าผาก นิ้วชี้ ชี้เข้าหาหน้าผาก

1.5 จีบหลัง คือ กริยามือจีบที่ผู้รำใช้มือส่งไปข้างหลัง แขนตึง หงายฝ่ามือ ปลายนิ้วชี้ ชื่นข้างบน

1.6 จีบล่อแก้ว คือ อากาของมือที่ใช้ที่ชี้หัวแม่มือกดที่ปลายนิ้วกลาง ให้เป็นลักษณะวงกลม นิ้วที่เหลือกรีดนิ้วออกให้ตั้งทุกนิ้ว อาจหักข้อมือเข้าหาท้องแขนหรือหลังแขน

2. **วงหรือตั้งวง** หมายถึง กริยาของการใช้แขนของผู้รำที่ยกแขนขึ้นมาให้อยู่ในลักษณะโค้ง นิ้วทั้งสี่นิ้ว คือ นิ้วชี้ นิ้วกลาง นิ้วนาง นิ้วก้อย ชิดกันเหยียดตรง ดันปลายนิ้วให้แอ่น เก็บหัวแม่มือเข้าไปในฝ่ามือ หักข้อมือเข้าหาหลังแขน (ลำแขนด้านบน) ให้มาก วงมีหลายลักษณะดังต่อไปนี้

2.1 วงบน เป็นวงที่สูง คือยกลำแขนสูงแล้วทอดลำแขนให้โค้งจากระดับไหล่ ให้ส่วนบนของลำแขนให้ลาดลงจากไหล่เล็กน้อย ปลายนิ้วมี 2 ระดับ ตามเพศของตัวแสดง

2.1.1 ผู้แสดง แสดงเป็นตัวละคร (ชาย) ปลายนิ้วอยู่ระดับแ่งศีรษะ

2.1.2 ผู้แสดง แสดงเป็นตัวละคร (หญิง) ปลายนิ้วอยู่ระดับหางคิ้ว

2.2 วงกลาง มีลักษณะคล้ายวงบน แต่ยกส่วนโค้งของลำแขน ให้ปลายนิ้วสูงระดับไหล่ ส่วนโค้งของลำแขนอยู่ระดับกลางลำตัว

2.3 วงล่าง เป็นการทอดส่วนโค้งของลำแขนระดับต่ำที่สุด มือตั้งขึ้น ตัวพระจะกันข้อศอกออกมา ตัวนางจะไม่กันศอกมาก

3. กิริยาของเท้า หมายถึง การใช้เท้าในการเคลื่อนไหวในทางนาฏศิลป์ มีหลายลักษณะดังนี้

3.1 การก้าวเท้า ในการแสดงนาฏศิลป์ มีการก้าวเท้า 2 ลักษณะ คือ

3.1.1 ก้าวหน้า คือ การยกเท้าใดเท้าหนึ่งไปวางให้อยู่ตรงกับนิ้วหัวแม่มือเท้าอีกข้างหนึ่งที่อยู่ข้างหลัง น้ำหนักตัวอยู่ที่เท้าที่ก้าวไปข้างหน้า ย่อเข้าพองาม ตัวนางไม่ต้องกันเข้ามามาก แต่ตัวพระต้องกันเข้ามา

3.1.2 ก้าวข้าง คือ ลักษณะการยกเท้าข้างใดข้างหนึ่งออกไปด้านข้าง เช่น ก้าวข้าง (ซ้าย) ก็ยกเท้าซ้ายไปเหยียบลงให้ตั้งฉากกับเท้าขวา ตัวพระจะไม่เปิดสันเท้าขวา หรือขาที่ไม่ได้ก้าว ตัวนางจะเปิดสันเท้าที่ไม่ได้ก้าว

3.2 การจรดเท้า คือ การวางเท้าข้างใดข้างหนึ่งลงไปที่ด้านหน้า โดยใช้จมูกเท้าแตะกับพื้น น้ำหนักตัวอยู่ที่เท้าหลัง

3.3 การยกเท้า คือ การยกเท้าข้างใดข้างหนึ่งไว้ข้างหน้า แล้วเช็ดปลายเท้าให้ตึง ชักสันเท้าเข้าหาลำแข้งอีกข้างหนึ่ง ตัวนางไม่กันเข้า ตัวพระกันเข้าออกไปมาก ๆ ให้สันเท้าอยู่ระดับเข่าของขาข้างที่ยืนกับพื้น

3.4 การกระหุงเท้า คือ การก้าวเท้าข้างใดข้างหนึ่งไปข้างหน้าแล้วเปิดสันเท้าที่อยู่ข้างหลัง น้ำหนักตัวอยู่ที่เท้าที่ก้าวไป ยกเท้าที่อยู่ข้างหลังแล้วกระหุงลงไปพื้น โดยใช้จมูกเท้าแตะพื้นเบา ๆ ตัวพระกันเข้ามามากกว่าตัวนาง

3.5 กระจกเท้า เป็นกิริยาของเท้าที่ก้าวเท้าใดเท้าหนึ่งไปข้างหน้า ย่อเข้า น้ำหนักตัวอยู่ข้างหน้า ยกเท้าที่อยู่ข้างหลังขึ้นแล้วส่งขาที่กระจกไปข้างหลังมาก ๆ (ถีบขาที่กระจกไปข้างหลัง) หักข้อเท้าให้ปลายเท้าชี้ลงพื้น ดันปลายเท้าให้เช็ดเข้าหาหลังเท้า ตัวพระกันเข้าขาที่ยืนกับพื้นมาก ๆ

3.6 ประเท้า คือ ลักษณะของการใช้เท้าใดเท้าหนึ่งวางสันเท้าไว้ข้างหน้า เปิดปลายเท้าที่ยืนย่อเข้า ใช้จมูกเท้าที่ประลงกระทบกับพื้น

หมวดกิริยาศัพท์ เป็นคำที่ใช้เรียกกิริยาอาการขณะปฏิบัติท่าหรือใช้ท่า ซึ่งมีส่วนของร่างกายที่ถูกใช้ เช่น ศีรษะ คอ ไหล่ มือ แขน ขา และเท้า

ศีรษะ เช่น เอียง

คอ เช่น ลักคอ

ไหล่ เช่น การกล่อมไหล่

ขา เช่น ยืด, ยุบ, กระทบเข่า

เท้า เช่น แตะเท้า, ฉายเท้า

กิริยาศัพท์ ยังมีศัพท์ที่ใช้เพิ่มเติมอีก เช่น เรียกลักษณะรำที่ดีถูกต้อง และทำรำที่ไม่ถูกต้องไม่สวยงาม ดังนี้

ศัพท์เสริม คือ ศัพท์ที่ใช้เพิ่มเติมทำรำให้สวยงาม เช่น ทรงตัว ลดวง ส่งมือ เปิดคางกันเข้า ตึงหลัง ตึงไหล่ เป็นต้น

ศัพท์เสื่อม คือ ศัพท์ที่ใช้บอกผู้รำรู้ข้อบกพร่อง คือ รำที่ไม่ถูกต้อง เช่น วงล้ำ วงหัก รำแอ้ว รำข่มตัว รำลน รำลักจังหวะ เป็นต้น

หมวดนาฏยศัพท์เบ็ดเตล็ด เป็นคำเรียกเรื่องอื่น ๆ ในวงการนาฏศิลป์ต่าง ๆ ดังนี้

ผู้แสดง เช่น ตัวนาง ตัวพระ นางตลาด นางกษัตริย์ นางโรง ฯลฯ

เครื่องแต่งกาย เช่น ยืนเครื่อง แต่งนางใน ฯลฯ